

Elucidating the Relationship between the "Golden Rule" and Civil Liability

Abbas Mirshekari • Assistant Professor, Department of Private and Islamic Law, Faculty of Law and Political Sciences, University of Tehran, Tehran, Iran. mirshekariabbas1@ut.ac.ir

Fateme Ramezany • PhD Student in Private Law, Faculty of Law and Political Sciences, University of Tehran, Tehran, Iran. (Corresponding Author) ramezany.fateme@ut.ac.ir

Abstract

1. Introduction

The exploration of ethical principles within the legal framework has always been a fascinating domain for scholars and practitioners alike. The "Golden Rule," a principle deeply rooted in various religious and ethical systems, provides a profound basis for examining moral conduct across cultures. This paper delves into the intriguing relationship between the golden rule—often encapsulated by the ethos of treating others as one wishes to be treated oneself—and its applicability within the domain of tort liability. Historically, the golden rule has transcended mere philosophical discourse, influencing moral and ethical guidelines across civilizations. Its simplicity and universal appeal have made it a cornerstone for evaluating interpersonal behaviors and, by extension, its potential relevance to legal norms and practices, particularly within the framework of civil liability. By examining the intricate relationship between this ethical principle and civil liability, this paper seeks to uncover whether the foundational values of the golden rule can be harmoniously integrated into the legal adjudication of torts, thereby offering a novel lens through which tort liability can be understood and assessed.

2. Research Question

The central inquiry of this paper revolves around the feasibility and

implications of applying the golden rule within the civil liability system. Civil liability, a pivotal aspect of private law, often grapples with the ethical dimensions of actions and their consequences on others. The research question thus formulated is: "can the golden rule be effectively applied to the civil liability system, and if so, how does its application influence the determination of liability?" This question aims to bridge the gap between ethical imperatives and legal obligations, investigating whether a principle rooted in moral and ethical considerations can provide a viable framework for adjudicating tort claims.

3. Research Hypothesis

The hypothesis posited in this paper is that the golden rule, with its universal ethical appeal and simplicity, can serve as an effective moral guide within the civil liability system. It is theorized that this ethical principle can be operationalized in legal adjudication, providing a nuanced criterion for evaluating the actions of the tortfeasor in light of potential harm to others. Specifically, the application of the golden rule could influence the determination of liability by fostering a non-reciprocal behavior theory, which assesses actions based on the approval or disapproval of the conduct if roles were reversed. This hypothesis suggests that integrating the golden rule into civil code could promote fair conditions of interaction and social cooperation, ultimately guiding the adjudication process towards more equitable outcomes.

4. Methodology & Framework, if Applicable

To comprehensively explore the application of the golden rule within the civil liability framework, this paper employs a doctrinal research methodology, using a wide array of sources including legal texts, jurisprudential analysis, and philosophical discourse. This methodological approach allows for an in-depth examination of the conceptual underpinnings of the golden rule and its historical significance across various ethical and religious traditions. Furthermore, the paper adopts a non-reciprocal behavior theory as its analytical framework, examining how the golden rule's ethical mandate of mutual respect and empathy can be translated into legal principles governing civil liability. This framework critically evaluates the potential of the golden rule to serve as a guiding principle in determining the liability of tortfeasors, considering the complexities and nuances of civil code. Through this methodology and framework, the paper aims to elucidate

the theoretical and practical implications of applying the golden rule in civil liability, contributing to the broader discourse on the intersection of ethics and law.

5. Results & Discussion

The comprehensive analysis undertaken in this paper elucidates the profound impact of the golden rule on civil liability, manifested through the innovative "non-reciprocal behavior theory." This theory posits that the essence of civil liability hinges on a fundamental disregard for the victim's welfare, prioritizing self-interest over mutual respect and empathy. The application of the golden rule within this framework emphasizes a decision-making process that seeks to harmonize the interests of all parties involved, thereby fostering a legal and societal environment characterized by fairness, efficiency, and stability. By integrating ethical principles such as Kant's categorical imperative and Rawls's veil of ignorance, the non-reciprocal behavior theory aligns closely with the ethos of the Golden Rule, advocating for impartiality and the elimination of selfish motives in determining tort liability.

This theory's application significantly influences the adjudication of strict liability/liability without fault cases within civil code. In strict liability, the determination revolves around establishing a duty of care and the extent of this duty, with the tortfeasor's choice of activity and the concept of moral agency playing pivotal roles. The golden rule, thus, serves as a criterion for assessing the tortious responsibility in considering the welfare of others, delineating a clear boundary between voluntary acceptance of risk and contingent duties based on knowledge of potential harm.

The implications of the golden rule extend more prominently to strict liability, particularly in the context of activities deemed extraordinarily dangerous. Under this theory, the adherence to reasonable care in such activities absolves the tortfeasor from liability for damages arising from inherent risks, aligning with the principle of moral agency and the inability to alter outcomes through different decisions. This perspective challenges traditional views on strict liability, advocating for a reevaluation of liability in cases where the tortfeasor, despite taking all reasonable precautions, cannot mitigate the intrinsic dangers of certain activities.

6. Conclusion

The golden rule, with its ethical profundity and universal acceptance, emerges as a pivotal influence on the legal doctrine of civil liability. Through the lens of the non-reciprocal behavior theory, this article has demonstrated how ethical considerations, deeply embedded in the golden rule, can be intricately woven into the fabric of tort law, guiding principles of strict liability towards more equitable and just outcomes. The theory underscores the importance of considering the welfare of others as a foundational aspect of legal responsibility, advocating for a legal system that mirrors the ethical ideals of fairness, empathy, and mutual respect.

The integration of the golden rule into civil liability challenges conventional legal paradigms, proposing a shift towards a more ethically informed adjudication process that values decision-making over behavior, and collective welfare over individual gain. This approach not only aligns with the moral imperatives of the golden rule but also addresses the complexities of tort law, offering a nuanced framework for assessing liability that transcends the limitations of traditional fault and strict liability doctrines.

In conclusion, the application of the golden rule within civil law, as explored through the non-reciprocal behavior theory, reveals the potential for a more harmonious and morally cohesive legal system. By embracing the ethical principles encapsulated by the golden rule, civil liability can evolve towards a more empathetic and just adjudication process, reflecting the inherent value of treating others as one would wish to be treated. This paper, therefore, lays the groundwork for further exploration and integration of ethical principles into legal practice, fostering a dialogue between morality and law that enriches our understanding of justice and responsibility in an interconnected world.

Keywords: Golden Rule, Non-reciprocal Behavior Theory, Civil Liability, Strict Liability, Fault.

تبیین نسبت «قاعده طلایی» با مسئولیت مدنی

عباس میرشکاری • استادیار، گروه حقوق خصوصی و اسلامی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

mirshekariabbas1@ut.ac.ir

فاطمه رمضانی • دانشجوی دکتری حقوق خصوصی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

ramezany.fateme@ut.ac.ir

(نویسنده مسئول)

چکیده

قاعده طلایی، به عنوان یکی از قواعد بنیادین اخلاق، مقرر می‌دارد «با دیگران همانطور رفتار کنید که رضایت دارید در وضعیت مشابه با شما رفتار شود». به کارگیری این قاعده در مسئولیت مدنی در قالب «نظریه رفتار غیرنگر»، باعث می‌شود تا از طریق شناسایی شرایط، عوامل و ارزش‌ها، تحمیل مسئولیت مدنی توجیه شود و مسئولیت مبتنی بر تقصیر، از حالت عینی و بدون سرزنش خود که ناشی از توجه به رفتار عامل زبان می‌باشد خارج شود، و به یک حالت ذهنی و فرآیند فکری که انتظار می‌رود انسان معقول هنگام تصمیم‌گیری در مورد نحوه رفتار با دیگران داشته باشد، تمرکز کند و از طریق فراهم آوردن منبعی از ارزش‌های مناسب برای عامل معقول، باعث ادغام طرح‌ها و اولویت‌های مختلف دیگران در طرح‌ها و اولویت‌های عامل زبان شده و انسجام اجتماعی را بهبود بخشد. اگر چه قاعده طلایی، با اعمال نظام مسئولیت محض در فعالیت‌های فوق‌العاده خطرناکی، که عامل به طور معقول رفاه خود و دیگران را در نظر گرفته، و با این وجود خطر اتفاق افتاده است سازگار نیست، و در خصوص تصمیمات نامعقول در مورد سطح فعالیت نیز با ارجاع کارکرد مسئولیت محض به نظام تقصیر، اعمال مسئولیت محض را در این موضوعات غیرضروری و غیرقابل توجیه می‌داند.

واژگان کلیدی: قاعده طلایی، نظریه رفتار غیرنگر، مسئولیت مدنی، مسئولیت محض، تقصیر.

مقدمه

یکی از قواعد بنیادین اخلاق، قاعده مشهوری است که از آن با عنوان «قاعده طلایی» یا «قانون جاویدان» یاد می‌شود (بلانچارد، ۱۳۸۴، ص. ۵۱). یکی از حقوق‌دانان ارجمند نیز از آن با عنوان «نصح» یاد کرده است (جعفری‌تبار، ۱۳۹۶، ص. ۱۳۲) و در اسلام آن را «اصل نصح»^۱ (خیرخواهی) دانسته‌اند (نیشابوری، ۱۳۳۴، ج ۲، ص. ۷۴). صورت ساده و مشهور این قاعده چنین است «آنچه را برای خود می‌پسندی، برای دیگران بپسند و آنچه را برای خود نمی‌پسندی، برای دیگران نیز مپسند» (امام علی (علیه‌السلام)، نامه ۳۱) یا «شخص باید با دیگران به‌گونه‌ای رفتار کند که دوست دارد دیگران با او رفتار کنند» (Hare, 1965, p. 34) یا «با دیگران رفتار کنی که همان‌طور که شما رضایت دارید در وضعیت مشابه با شما رفتار شود» (Gensler, 2013, p. 46). گاه از شکل سلبی قاعده یعنی «آنچه را برای خود نمی‌پسندی، برای دیگران نیز مپسند» با عنوان «قاعده نقره‌ای» یاد می‌کنند. واژه «قاعده» نیز معیار، الگو یا سنجه بودن آن را برای اخلاق نمایان می‌کند (Wattles, 1996, p. 78). این قاعده دست‌کم ملاک بسیار ساده‌ای برای مدیریت رفتارهای بین‌شخصی انسان‌ها تلقی می‌شود. به نظر برخی فیلسوفان، قاعده طلایی خود نمی‌گوید چه فعلی درست و چه فعلی نادرست است (Gensler, 2009, p. 14)، اما می‌تواند راهنمای اخلاقی باشد (Kung, 1998, p. 26). قدیم‌ترین مضمون نزدیک به این قاعده، مربوط به ۱۸۰۰ سال پیش از میلاد در کتاب دهقان سخنور آمده است (Gensler, 2013, p. 76). پس از آن در کتاب مقدس یهود^۲، در تعالیم بودا^۳، آیین کنفوسیوس^۴، زرتشت^۵، مسیحیت^۶ و اسلام^۷ به مضمون این قاعده

۱. الدینُ النَّصِيحَةُ.

۲. «به شخص غریبه نباید ستم کنی؛ به این خاطر که شما خودتان در مصر غریب بودید و از حال غریبگان باخبرید» (Exodus 23: 9).

۳. در هر سه مجموعه تعالیم بودا (دمه‌پادا، اودانه و سوته-نیپاتا) به مضمون قاعده طلایی اشاره شده است مانند ۱. «کسی که دنبال خوشبختی است، مادامی‌که خوشبختی را با ستم و خشونت نسبت به دیگران پیش بگیرد، بعد از این (یا در آخرت) به خوشبختی نخواهد رسید» (Dhammapada 131). ۲. «هیچ چیزی برای انسان عزیزتر از خودش نیست. بنابراین، از آنجاکه این دقیقاً همان چیزی است که (هم) برای شما و (هم) برای دیگران عزیز است، به دیگران آسیب نرسانید با همان چیزی که موجب آسیب شماست» (Udanavega 5: 18). ۳. «با آن‌ها (دیگران) خودت را بشناس؛ همان‌طور که من از قبل آن‌ها و آن‌ها از قبل مرا شناختند. بنابراین، نه کسی را بکش نه کسی کشته شود» (Sutta-nipata 7.5).

اشاره شده است. حتی برخی از فیلسوفان اخلاق، وجه تسمیه طلایی بودن قاعده را به دلیل ارزش بی‌حد و حصر آن دانسته و احتمال داده‌اند که هیچ اصلی به این گستردگی مورد قبول واقع نشده و مورد بحث قرار نگرفته است. (Singer, 2006, p. 145). حال مسئله این است که با وجود ارزش بالای قاعده طلایی در میان ادیان و اخلاق، آیا می‌شود از این قاعده در نظام حقوقی نیز استفاده کرد یا اینکه از این قاعده در حقوق استفاده شده است، اما نیاز به بحث، بررسی و کشف دارد. برای پاسخ دقیق‌تر به این پرسش، ترجیح داده شد چگونگی اعمال این قاعده در یکی از رشته‌های حقوق خصوصی یعنی حقوق مسئولیت مدنی بررسی و این پرسش مطرح شود که آیا می‌توان از قاعده طلایی، در نظام مسئولیت مدنی استفاده کرد؛ زیرا اصولاً مسئولیت مدنی عامل زیان‌های هنگامی مطرح می‌شود که توجه به مطالبات او، مانع از احترام و توجه به مطالبات اشخاص دیگر می‌شود و عامل زیان مجبور است یکی را بر دیگری ترجیح دهد. در این مواقع، به نظر معیاری که از لحاظ اخلاقی برای احراز مسئولیت یا عدم مسئولیت عامل زیان به ما کمک می‌کند، استفاده از قاعده طلایی در قالب این پرسش است که اگر عامل زیان جای قربانی بود، آیا می‌پسندید که این رفتار با او انجام شود یا خیر؛ به‌طوری‌که اگر عامل در مقام پاسخ بگوید اگر او در وضعیت مشابه قربانی بود، می‌پسندید با او رفتار مورد نظر انجام شود، مسئولیت نداشته باشد و برعکس، زمانی که در

-
۴. مانند جایی که زیگموند پرسید آیا یک جمله وجود دارد که به‌عنوان راهنما، تمام شئون زندگی شخص را کفایت کند و کنفوسیوس پاسخ داد آیا قابل فهم نیست! بر دیگران چیزی را که خود دوست نمی‌داری، تحمیل نکن (Analects 15: 24).
 ۵. در تعالیم زرتشت یعنی گات‌ها و مهابهاراتا به مضمون قاعده طلایی اشاره شده مانند ۱. «مزداهورا که فرمانده مطلق است، چنین مقرر فرموده است که خوشبختی از آن کسی است که دیگران را خوشبخت سازد (Gathas: 43.1). ۲. «هرگز نباید کسی با دیگری کاری کند که نسبت به خودش، آن (کار) را آسیب می‌داند» (Mahabharata: 142).
 ۶. در آیین مسیحیت در انجیل متی و لوقا می‌خوانیم «هر آنچه تمایل دارید افراد برای شما انجام دهند، شما هم برای آن‌ها انجام دهید...؛ زیرا این یک قانون و دستور انبیاست (Luke 6: 31; Matthew 7: 12).
 ۷. در آیات مختلف قرآن و در روایات معصومان (علیهم‌السلام) به مضمون قاعده طلایی اشاره شده است که ما برای مثال به برخی از آن‌ها اشاره می‌کنیم. آیه ۲۶۷ سوره بقره می‌فرماید «انسان نباید از چیزهای ناپسند و ناپاک انفاق کند؛ زیرا اگر خود او به‌جای شخص نیازمند باشد، حاضر نمی‌شود چنان چیزی را بپذیرد» یا روایت مربوط به عرب صحرائشینی که از پیامبر (صلی‌الله علیه و آله) می‌خواهد به او عملی بیاموزد تا با آن وارد بهشت شود و پیامبر (صلی‌الله علیه و آله) در پاسخ می‌فرماید «آن‌گونه که دوست داری مردم با تو رفتار کنند، با آنان رفتار کن و آن‌گونه که نمی‌پسندی با تو رفتار کنند، با آنان رفتار مکن».

مقام پاسخ، نپسندد که با او رفتار مورد نظرش انجام شود، مسئولیت داشته باشد. آرتور ریپستین^۱ نیز هنگامی که می‌گوید نظام مسئولیت مدنی باید «شرایط منصفانه تعامل» و «همکاری اجتماعی» را تحت شرایط برابر فراهم کند؛ به گونه‌ای که منافع هر فرد از افراد جامعه را در نظر بگیرد (Ripstein, 1999, p. 48)، دقیقاً به مفهوم قاعده طلایی در نظام مسئولیت مدنی نظر دارد؛ زیرا رفتاری که رضایت داریم دیگران با ما در وضعیت مشابه انجام دهند، شرایط منصفانه تعامل و همکاری اجتماعی را بین ما و دیگران فراهم خواهد کرد، اما مسئله این است که چگونه می‌شود قاعده طلایی را در حقوق مسئولیت مدنی اعمال کرد و اعمال آن در دو شاخه اصلی مسئولیت مدنی یعنی نظام تقصیر و مسئولیت محض چه تأثیری خواهد داشت؟ در این مقاله با استفاده از روش کتابخانه‌ای ابتدا مؤلفه‌های مفهومی و ویژگی‌های قاعده طلایی را برای تبیین بیشتر موضوع مطرح می‌کنیم. سپس به اعمال قاعده طلایی در نظام مسئولیت مدنی در قالب «نظریه رفتار غیرنگر» می‌پردازیم و در آخر، تأثیر اعمال قاعده طلایی در قالب «نظریه رفتار غیرنگر» را بر نظام تقصیر و مسئولیت محض بررسی خواهیم کرد.

۱. مؤلفه‌های مفهومی و ویژگی‌های قاعده طلایی

برای شناخت قاعده طلایی و اعمال درست آن در نظام مسئولیت مدنی، لازم است به تبیین مؤلفه‌های مفهومی و ویژگی‌های قاعده طلایی بپردازیم.

۱.۱. مؤلفه‌های مفهومی

مفاهیم «خود»، «دیگری» و «مجموعه پسندها و ناپسندها» مؤلفه‌هایی هستند که درک ما را از محتوای قاعده طلایی رقم می‌زنند. منظور از «خود»، من یا خود عرفی است؛ یعنی تمام آنچه روان آدمی نسبت به آن درک و آگاهی دارد و متعلق شناخت قرار می‌گیرد (دهقانی، ۱۳۸۶، ص. ۵۸۵) و منظور از «دیگری»، هویتی آن سوی مرزهای وجودی و هویتی «من» است که از سوی «من» کنش و واکنشی متوجه او می‌شود و این «دیگری» هم باید متعلق شناخت قرار بگیرد. مشارالیه «دیگری» می‌تواند شامل انسان، حیوان و گیاه باشد، اما قاعده طلایی، دست‌کم در مورد انسان تحقق‌پذیر است و در مورد حیوانات نیز شایان بررسی است (کریمی لاسکی و فرامرز

1. Arthur Ripstein

قراملکی، ۱۳۹۴، صص. ۵-۱۱). به تعبیر برخی فیلسوفان، خود را به جای دیگری گذاشتن قلب قاعده طلایی است و تصور پدیداری خود و دیگری نیز در محدوده آگاهی انسان اتفاق می‌افتد (p. 168 Gensler, 2013). منظور از «مجموعه پسندها و ناپسندها» در قاعده طلایی، تمایل به جذب یک فعل یا دفع یک فعل از خود است. مدلول پسندها و ناپسندها می‌تواند لذت و الم و امور مفید و غیرمفید باشد، اما از آنجاکه سلاقی اشخاص متفاوت است، این مؤلفه ممکن است باعث ابهام در قاعده شود. یکی از محققان در مواجهه با چنین مشکلی، پیشنهاد تفکیک میان خواست‌های عام از تمایلات خاص انسان را داده و معتقد است در اعمال قاعده طلایی باید خواست عام انسان ملاک عمل باشد و آن، این است که انسان دوست دارد دیگران به علایق، نیازها و تمایلات او که ممکن است کاملاً متفاوت با علایق، نیازها و تمایلات آن‌ها باشد، توجه کنند و نسبت به آن‌ها همان احترام و عنایتی را داشته باشند که دوست دارند او نسبت به خواست‌های آن‌ها داشته باشد (Singer, 2006, p. 85). با این حال، به نظر می‌رسد تنوع و نسبی بودن این مؤلفه در افراد برای اعمال قاعده مهم نباشد؛ زیرا قاعده طلایی در امور نسبی و سلیقه‌ای، نظرش این است که آن‌ها را به دیگران تحمیل نکنیم (کریمی لاسکی و فرامرز قراملکی، ۱۳۹۴، صص. ۱۳-۱۵).

۲.۱ ویژگی‌های قاعده طلایی

قاعده طلایی دارای ویژگی‌های زیر است که امکان استفاده از آن را در حقوق مسئولیت مدنی به‌منظور کاهش اختلافات و حل آسان آن‌ها از طریق توجه به فرایند ذهنی عامل به‌جای توجه به شرایط عینی خسارت فراهم می‌کند.

۱. قاعده طلایی مستلزم معکوس کردن نقش است؛ یعنی عامل زیان، خود را جای زیان‌دیده قرار و رفتاری را با او انجام دهد که می‌خواهد در وضعیت مشابه با خودش انجام شود. این ویژگی، ظرفیتی برای تفکر فراهم می‌کند که اگر نقش‌ها جابه‌جا نمی‌شد، این ظرفیت نیز کشف نمی‌شد؛ زیرا باعث می‌شود تا عامل زیان، رفتاری را که نمی‌خواست با خودش انجام شود با دیگران انجام دهد یا اگر تخیل و همدلی را که معکوس کردن نقش به آن نیاز دارد، کنار می‌گذاشت، نگاه مطلوبی به دیگران نداشت و می‌گفت اگر من جای دیگران بودم، هرگز چنین رفتاری را نمی‌کردم. (Duxbury, 2009, p. 84)

۲. قاعده طلایی، استفاده از دیدگاه و نظر دیگران را به منظور شناخت نیازهای واقعی انسان تسهیل می‌کند؛ البته این دیگری باید شریک بافضیلت^۱ باشد و درگیر شدن با شریک بد^۲ با ماهیت قاعده طلایی در تضاد است. این ویژگی موجب دخالت کمتر منافع شخصی افراد هنگام تصمیم‌گیری می‌شود و به ارائه دیدگاه بی‌طرفانه کمک می‌کند (Simoncelli, 2018, p. 48). در واقع، قاعده طلایی مانند معیار «انسان معقول و متعارف» که در مسئولیت مدنی برای تشخیص تقصیر عامل زیان به کار می‌رود، از دیدگاه «دیگری بافضیلت» استفاده می‌کند.

۳. ابزار کنترلی قاعده طلایی مانند آداب و رسوم، قانون و افکار عمومی نیست که از بیرون تحمیل می‌شوند، بلکه کنترل آگاهانه خود شخص بر رفتارش است. این قاعده از انسان می‌خواهد تا در درون خویش به قضاوت بنشیند و چگونگی رفتار خود را با دیگران بررسی کند. بنابراین، کنترل قاعده طلایی درونی، خودآغازگر^۳ و خودالزامی^۴ است (Hertzler, 1934, p. 429). این ویژگی قاعده طلایی می‌تواند در کاهش اختلافات موضوع حقوق مسئولیت مدنی و توجه به حالت ذهنی عامل به جای شرایط عینی خسارت، نقش اساسی داشته باشد.

۴. ملاک ما در اعمال قاعده طلایی، تصوراتمان درباره آنچه ممکن است خواسته گیرنده رفتار باشد، نیست، بلکه خواسته خودمان را در تخیل به دیگری تعمیم می‌دهیم. به تعبیر دیگر، همان خواسته را با دیگری انجام می‌دهیم که اگر جای او بودیم، به طور منطقی می‌خواستیم او با ما انجام دهد. بنابراین، در قاعده طلایی، شخص بر اساس تجربه شخصی و عقل عملی خود، خواسته و حالات گیرنده رفتار را تجسم و طبق آن، با او رفتار می‌کند (Hertzler, 1934, p. 428).

۵. قاعده طلایی با داشتن عناصری مانند ۱. آگاهی (دانستن اینکه رفتار چه تأثیری بر دیگران خواهد داشت؟)، ۲. تخیل (تصور اینکه چنین رفتاری با خود شخص در وضعیت مشابه چگونه خواهد بود؟)، ۳. سازگاری (یعنی آیا در حال حاضر شخص تمایل دارد که اگر در وضعیت

۱. در دیدگاه تومیسیتیک، فضیلت مورد بحث، دوستی و مهربانی است که بخشی از فضیلت عدالت است (Aquinas, 1994, p. 58).

۲. طبق گفته آکویناس، ردایل عبارت‌اند از چاپلوسی، تملق، نزاع (Campodonico, 2013, p. 648).

3. Self-Initiator

4. Self-Coerciv

مشابه دیگری بود، این رفتار با او انجام شود؟) و ۴. رفتار کردن (یعنی با دیگران طوری رفتار کند که می‌خواهد دیگران با او در وضعیت مشابه رفتار کنند)، هنجار و قاعده رفتاری است که مشخص می‌کند افراد در شرایط معین چه رفتاری باید داشته باشند (Gensler, 2013, p. 168). در واقع، قاعده طلایی با عناصر فوق، طبق دیدگاه کانت، حلقه اتصال عقل نظری به عقل عملی شمرده می‌شود؛ با این توضیح که از دیدگاه کانت، قوه فاهمه (ادراک)، انگیزه و تمایلات طبیعی برخاسته از جسم را علت طبیعی بسیاری از عملکردها و رفتار انسان می‌داند، اما قوه حکم تأملی^۱ (یعنی خیال ناشی از اعمال قاعده طلایی همراه با عناصر بالا)، عرصه محسوس و طبیعی رفتار را به عرصه فوق محسوس نظام اخلاقی و حقوقی مرتبط می‌کند (1956, p. 125, Kant). در مبحث تأثیر قاعده طلایی به تأثیر این ویژگی در نظام تقصیر و مسئولیت محض خواهیم پرداخت.

۲. اعمال قاعده طلایی در نظام مسئولیت مدنی در قالب «نظریه رفتار غیرنگر»^۲

اگر بخواهیم قاعده طلایی را در حقوق مسئولیت مدنی پیاده کنیم، فقط می‌توانیم آن را در قالب «نظریه رفتار غیرنگر» نمایش دهیم؛ زیرا این نظریه مانند قاعده طلایی، اساس و مبنای خود را برای احراز مسئولیت عامل زیان، عدم توجه مناسب او به رفاه دیگران، منفعت‌طلبی و در نظر نگرفتن طرح‌ها و اولویت قربانی در طرح‌ها و اولویت‌های عامل می‌داند؛ با این توضیح که هر فرد در جامعه طرح‌ها و اولویت‌های خود را دارد؛ یعنی آزادانه اهدافی را برای خود انتخاب می‌کند و ابزاری را برای دستیابی به آن مورد استفاده قرار می‌دهد، اما از آنجاکه طرح و اولویت آن‌ها ممکن است با یکدیگر تعارض داشته باشد و باعث اختلاف شود، مسئله این است که در چنین مواقعی باید جانب کدام طرف اختلاف را گرفت. طبق «نظریه رفتار غیرنگر» که برای نخستین بار در سال ۲۰۱۰ توسط پیتر ام جرهارت^۳ در حقوق مسئولیت مدنی مطرح شد، تصمیم معقول، به

۱. کانت معتقد است عقل نظری در مورد جهان محسوسات و آنچه هست، بحث می‌کند و تابع قوانین فاهمه است، ولی عقل عملی در مورد جهان آن‌گونه که باید باشد، بحث می‌کند و تابع قوانین عقل و آزادی است. حلقه اتصال این دو جهان متفاوت، قوه حکم تأملی (خیال) است که امکان گذر از طبیعت به آزادی را فراهم می‌کند. (روشنگر، ۱۳۹۸، ص. ۹۷)

2. The Theory Of Other-Regarding Behavior

3. Peter M Gerhart

تصمیمی گرفته می‌شود که عامل هنگام تصمیم‌گیری، رفاه دیگران را در رفاه خود بگنجانند؛ یعنی هنگام تصمیم‌گیری، منافع شخصی خود را در نظر بگیرد، اما به منافع دیگران نیز توجه داشته باشد. محتوای این نظریه در ارتباط با رفاه شخصی است (Gerhart, 2010, p. 23)؛ زیرا همان‌طور که می‌دانیم، افراد ممکن است در زندگی با خطرهای طبیعی خودخواسته و دیگرخواسته مواجه شوند؛ به‌طوری‌که در راستای منافع شخصی خود، خطرهایی را به دیگران تحمیل کنند یا به خاطر منافع شخصی دیگران، با خطرهایی مواجه شوند و انتظار داشته باشند دیگران به دنبال رفاه آن‌ها باشند همان‌طور که آن‌ها به دنبال رفاه دیگران هستند^۱ (Hardin, 1985, p. 12)؛ البته اغلب انتظاراتی هم که افراد از یکدیگر دارند، بدون مذاکره و توافق صریح و تنها با عضویت در جامعه و از قرارداد اجتماعی ضمنی ناشی می‌شود. در واقع، تعهد به غیرنگر بودن و توجه مناسب به رفاه دیگران مانند قاعده طلایی، تعهدی مستمر است و در قلب قرارداد اجتماعی جای دارد. این نظریه در نظام مسئولیت مدنی مانند قاعده طلایی در اخلاق، به‌جای تمرکز بر رفتار عامل، به فرایند تصمیم‌گیری او توجه می‌کند و موجب نظم بخشیدن به خواسته مختلف افراد می‌شود؛ به‌گونه‌ای که تداخل میان آن‌ها را به حداقل می‌رساند و احتمال دستیابی حداکثری افراد به خواسته‌هایشان را فراهم می‌کند (Gerhart, 2010, p. 90). در واقع، قاعده طلایی در قالب «نظریه رفتار غیرنگر» به مفهوم‌سازی مجدد نظام مسئولیت مدنی کمک می‌کند. طبق این مفهوم‌سازی، حقوق مسئولیت مدنی دیگر نباید با خروجی‌هایش (یعنی قواعد حقوقی) سنجیده شود، بلکه با ورودی آن یعنی شیوه تفکر و درک تجربی که به قانون‌گذار اجازه می‌دهد تصمیماتی بگیرد که موجب افزایش انسجام اجتماعی شود، سنجیده می‌شود. آنچه به حقوق مسئولیت مدنی به‌عنوان نیروی محرک، انسجام اجتماعی قدرت می‌دهد، قواعد و دستورات حقوقی‌اش نیست، بلکه دلایلی است که منجر به آن قواعد و دستورات شده و موجبات عادلانه دانستن و اطاعت از آن را فراهم کرده است. کارکرد حقوق مسئولیت مدنی، تشویق افراد به در نظر گرفتن رفاه دیگران در روش مناسب اجتماعی، هنگام تصمیم‌گیری است. دادگاهی که متهم را محکوم به جبران خسارت می‌کند، در واقع، متهم را مسئول رفاه شاکی می‌داند و جبران خسارت نشان‌دهنده ارزش رفاه شاکی است که از متهم خواسته می‌شود، آن را بپردازد. برعکس، زمانی که دادگاه متهم را تبرئه می‌کند یا به این دلیل است که متهم هیچ ارتباطی

۱. گرت هاردین معتقد است انسان محیطی برای انسان‌های دیگر است.

با رفاه شاکی ندارد یا به این دلیل است که متهم مسئولیت خود را در قبال توجه مناسب به رفاه شاکی انجام داده است. بنابراین، اعمال قاعده طلایی در قالب «نظریه رفتار غیرنگر» در حقوق مسئولیت مدنی باعث ارتقای انسجام اجتماعی می‌شود که از سه مفهوم کارایی، انصاف و ثبات تشکیل شده است. کارایی به این معنا که توانایی هر فرد را برای دستیابی به طرح و اولویت‌هایش به حداکثر می‌رساند. انصاف به این معنا که در توزیع حقوق و تعهدات بین افراد، وضعیت خاص اجتماعی آن‌ها را دخیل نمی‌کند، بلکه طرح و اولویت افراد را به‌طور برابر در نظر می‌گیرد و ثبات به این معنا که در تنظیم حقوق و تعهدات بین افراد به‌جای منافع زودگذر و موقتی به منافع بلندمدت و اساسی آن‌ها توجه می‌کند (Kaplow & Shavell, 2002, p. 65). برای روشن شدن چگونگی اعمال قاعده طلایی در قالب «نظریه رفتار غیرنگر» لازم است در زیر به مفهوم وظیفه کانت و ابزار حجاب جهل راولز اشاره کنیم.

۱.۲. مفهوم وظیفه کانت

مفهوم اصلی اخلاق کانت، این است که انسان‌ها می‌توانند و باید بتوانند به ارزش‌هایی فکر کنند که تصمیم‌گیری آن‌ها را مستقل از اهدافی که به دنبال آن هستند یا ابزاری که برای دستیابی به آن اهداف استفاده می‌کنند، هدایت کند. او این مفهوم را امر مطلق می‌نامد و آن را الزام به تصمیم‌گیری از طریق استدلال با اصلی که می‌تواند جهان‌شمول شود، یعنی همه افراد در وضعیت مشابه آن تصمیم را اتخاذ کنند، معرفی می‌کند؛ زیرا این اصل، مستقل از منافع شخصی اشخاص تصمیم‌گیرنده است (Kant, 1785, p. 174). کانت این مسئله را که «افراد چگونه تصمیم می‌گیرند» از اینکه «چه تصمیمی می‌گیرند»، تفکیک می‌کند و تمرکز امر مطلق را بر چگونگی تصمیم‌گیری افراد قرار می‌دهد. او معتقد است فرایند تصمیم‌گیری اخلاقی باید از نوع خاصی باشد؛ به‌طوری‌که شخص را به یک اصل جهان‌شمول برساند. در واقع، این چگونگی تصمیم‌گیری است که مشخص می‌کند آیا عامل، رفاه دیگران را در تصمیماتش در نظر گرفته است یا خیر (Wood, 2001, p. 174)؟ تفکیکی که کانت میان روش رفتار و خود رفتار انجام می‌دهد، به این معنی است که ممکن است رفتاری که اخلاقی به نظر می‌رسد، از روش غیراخلاقی برای تصمیم‌گیری استفاده کرده باشد. او به‌درستی دریافت که اگر روش استدلال را از موضوع آن جدا نکنیم، استدلال تحت تأثیر منافع شخصی فرد تصمیم‌گیرنده قرار خواهد گرفت (Weinrib, 1995, p. 84). بنابراین، استدلال زمانی اخلاقی و

درست است که جدا از تأثیرات آن بر شخص استدلال‌کننده تصور شود و چنین استدلالی، استدلال بی‌طرف خواهد بود. در واقع، مفهوم وظیفه (امر مطلق) از نظر کانت به معنای تصمیم‌گیری بر مبنای اصل جهان‌شمول و بی‌طرفانه است که نشان‌دهنده اعمال قاعده طلایی و «نظریه رفتار غیرنگر» و توجه مناسب به رفاه دیگران باشد.

۲.۲. ابزار حجاب جهل راولز

راولز، فیلسوف سیاسی قرن ۲۰، مشکل عدالت در جامعه را «تضاد منافع» میان افراد دانسته است و راه‌حل آن را قرارداد اجتماعی می‌داند. او شرایط خاصی را برای این قرارداد ذکر می‌کند تا توافق افراد بر اساس روند «بی‌طرفانه» و «منصفانه» انجام شود. یکی از این شرایط، در نظر گرفتن وضعیت فرضی و ایدئال است که در آن اصول عدالت گزینش می‌شود و او آن را «وضع نخستین» می‌نامد. راولز معتقد است از ویژگی انسان در وضع نخستین این است که افراد طرف قرارداد از هر خصوصیتی که آن‌ها را از دیگران متمایز می‌کند، بی‌خبر هستند. در واقع، او حجاب جهل را عامل بازدارنده می‌داند که میان افراد در وضع نخستین و شرایط واقعی آن‌ها حائل است و مانع توجه طرف قرارداد اجتماعی به امتیازات و فرصت‌های شخصی می‌شود. تنها چیزی که افراد در این وضعیت اطلاع دارند، این است که در جامعه‌ای که آن‌ها می‌خواهند زندگی کنند، «تضاد منافع» وجود دارد و با ابزار حجاب جهل، آن‌ها ترغیب می‌شوند تا به دنبال اصول و قواعدی باشند که بر اساس منافع شخصی آن‌ها نباشد و بتواند آزادی آن‌ها را تأمین کند و به نابرابری در جامعه نیفزاید؛ زیرا اگر افراد موقعیت واقعی خود را در جامعه بدانند، اصولی را گزینش خواهند کرد که بیشترین نفع را برای آن‌ها داشته باشد (بشیریه، ۱۳۸۲، ص. ۳۳). برای مثال، اگر تولیدکننده از موقعیت خود در جامعه اطلاع داشته باشد، قطعاً به گزینش قواعدی خواهد پرداخت که مسئولیت او را در برابر مصرف‌کننده محدود کند، اما در پس حجاب جهل، چون افراد نمی‌دانند که تولیدکننده هستند یا مصرف‌کننده، مجبور خواهند شد تا قواعدی را برگزینند که از هر دو موقعیت اجتماعی به‌طور بی‌طرفانه و منصفانه حمایت کنند. ابزار حجاب جهل با حذف هرگونه اطلاعاتی که نباید هنگام تصمیم‌گیری در نظر گرفته شوند مانند اطلاعات مربوط به موقعیت اجتماعی و منافع شخصی، در تعیین اینکه کدام پیامد مهم است و باید هنگام تصمیم‌گیری در نظر گرفته شود، راهنمایی لازم را به عامل در رفتار کردن مطابق با معیار بی‌طرفانه و جهان‌شمول خواهد کرد (Rawls, 1971, p. 140).

بنابراین، ابزار حجاب جهل به این دلیل در قاعده طلایی و تعریف «نظریه رفتار غیرنکر» اهمیت دارد که تصمیم‌گیرنده را مجبور می‌کند تا دلایل و استدلال‌هایی که تصمیم را به نفع او می‌کند و به رفاه دیگران توجه ندارد، حذف کند و در نتیجه، او را به سمت تصمیمی هدایت می‌کند که عاری از هرگونه ملاحظاتی باشد که ممکن است تصمیم را از بی‌طرفی و عام‌شمول بودن خارج کند. تصمیم ناشی از حجاب جهل، تصمیمی مطابق با معیارهای شفافیت (می‌دانیم تصمیم بر چه مبنایی گرفته شده است و می‌توانیم با زیر سؤال بردن مبنای آن، تصمیم را به چالش بکشیم)، مشروعیت (تصمیمی که مقبول و متناسب است) و عمل متقابل (تصمیمی که اگر عامل جای قربانی بود، می‌گرفت یا انتظار داشت اگر قربانی جای او بود، بگیرد) است؛ زیرا از روش یکسان و بی‌طرفانه‌ای پیروی می‌کند و توسط اشخاصی گرفته می‌شود که موقعیت و شرایط شخصی خود را نمی‌دانند و مجبورند تصمیم را به گونه‌ای بگیرند که مورد قبول همه باشد. ابزار حجاب جهل در نظام مسئولیت مدنی باعث حذف اطلاعاتی مانند ۱. عامل، هیچ اطلاعاتی از اینکه آیا زیان‌دیده است یا زیان‌رسان ندارد و ارتباط میان تصمیم عامل و تأثیر آن بر قربانی به شانس و اقبال بستگی دارد. ۲. عامل، جایگاه و موقعیت طبقاتی خود را در جامعه یا در مورد توزیع ثروت و توانایی‌های طبیعی نمی‌داند؛ زیرا این عوامل بر توزیع حقوق و مسئولیت‌ها در نظام مسئولیت مدنی تأثیرگذار است. ۳. عامل، هیچ قضاوتی درباره اهدافی که دیگران به دنبال دستیابی به آن هستند (طرح‌ها) یا ابزاری که برای دستیابی به آن استفاده می‌کنند، (اولویت‌ها) ندارد؛ زیرا عاملی که درباره طرح و اولویت دیگران قضاوت می‌کند، آن قضاوت را بر مبنای طرح و اولویت خود انجام می‌دهد. ۴. عامل نمی‌داند که چه تعدادی از افراد، متعلق به دسته و گروه خاصی هستند و تصمیم‌گیرنده در پس حجاب جهل، شانس یکسانی برای حضور در هریک از دسته‌ها دارد. (Gerhart, 2010, p. 129). در واقع، ابزار حجاب جهل رابطه میان رفتار افراد و نوع تصمیماتی را که می‌گیرند، نشان می‌دهد.

۳. تأثیر قاعده طلایی در قالب «نظریه رفتار غیرنکر» بر نظام مسئولیت مدنی

در این قسمت، تأثیر اعمال قاعده طلایی را بر دو شاخه اصلی نظام مسئولیت مدنی یعنی نظام تقصیر و مسئولیت محض بررسی می‌کنیم.

۱.۳. تأثیر قاعده طلایی در قالب «نظریه رفتار غیرنگر» بر نظام تقصیر

برای بررسی تأثیر قاعده طلایی در قالب «نظریه رفتار غیرنگر» بر نظام تقصیر به تعریف تقصیر از دیدگاه این قاعده و همچنین، معیار تشخیص وجود یا عدم وجود وظیفه در نظر گرفتن رفاه دیگران، انواع تقصیر و وظیفه و دامنه وظیفه در نظر گرفتن رفاه دیگران از دیدگاه این قاعده خواهیم پرداخت.

۱.۱.۳. تعریف تقصیر

بر اساس معیار انسان معقول و متعارف، تقصیر عبارت است از انجام دادن کاری که انسان فرضی در شرایطی که ضرر در آن روی داده است، انجام نمی‌داد یا ترک کاری که او در آن شرایط انجام می‌داد (بادینی، ۱۳۸۹، ص. ۱). طبق قاعده طلایی، به تبع «نظریه رفتار غیرنگر» برای اینکه عامل زیان مطابق معیار انسان معقول و متعارف رفتار کند تا مسئولیتی نداشته باشد، وظیفه دارد تا در تمام اعمالش منافع خود و دیگران را یکسان در نظر بگیرد و سپس تصمیم‌گیری و اقدام کند. بنابراین، طبق قاعده طلایی، قاضی برای احراز تقصیر باید دو موضوع را بررسی کند. ۱. آیا عامل زیان موظف بوده است تا رفاه دیگران را در نظر بگیرد یا خیر و ۲. دامنه وظیفه عامل برای در نظر گرفتن رفاه دیگران هنگام تعارض با رفاه خودش، تا چه اندازه بوده است؛ زیرا زمانی که عامل وظیفه دارد تا رفاه دیگران را در طرح‌های خود در نظر بگیرد، دیگران نسبت به طرح و اولویت‌های او مطالبات مشروعی خواهند داشت و عامل باید منابع معقولی را برای اطمینان از رعایت و توجه به منافع قربانی سرمایه‌گذاری کند. از این رو تعیین محدوده این مطالبات ضروری است (Goldberg & Zipursky, 2001, p. 51)؛ البته عامل وظیفه ندارد تا به هر نحوی منافع قربانی را تضمین کند، بلکه صرف توجه معقول به منافع قربانی کفایت می‌کند. به تعبیر دیگر، اگر تصمیم عامل با صرف هزینه اجتماعی پذیرفتنی نتواند تغییراتی را در رفاه قربانی ایجاد کند، عامل مسئول زیان به‌بارآمده نیست و این خطر شهروندی در جامعه است که قربانی باید آن را تحمل کند. بنابراین، قاعده تقصیر، هم بیان‌کننده حق قربانی برای در نظر گرفتن طرح و اولویت‌هایش توسط عامل زیان است و هم بیان‌کننده پذیرش طرح و اولویت‌های عامل زیان از سوی قربانی است و این شکلی از اعمال قاعده طلایی در نظام تقصیر است (Gerhart, 2010, p. 109).

۲.۱.۳. معیار تشخیص وجود یا عدم وجود وظیفه در نظر گرفتن رفاه دیگران

همان‌طور که اشاره شد، برای احراز تقصیر طبق قاعده طلایی، بررسی وجود یا عدم وجود وظیفه در نظر گرفتن رفاه دیگران در طرح‌های عامل الزامی است. شرط اولیه وجود وظیفه، این است که عامل، آزادی و اراده لازم را برای انتخاب طرح و اولویت‌های خود داشته باشد. از سویی می‌دانیم نظام مسئولیت مدنی با محدود کردن میزان مطالبات دیگران نسبت به طرح و اولویت‌های عامل، انسجام اجتماعی را در راستای تسهیل مشارکت در جامعه ارتقا می‌دهد و با به حداقل رساندن دخالت دیگران، به عامل مستقل اجازه می‌دهد تا نتیجه انتخاب‌های خود را ببیند (Levmore, 1994, p. 225). به تعبیر دیگر، در نظام مسئولیت مدنی، اشخاص در پس حجاب جهل به دلیل اینکه نمی‌دانند عامل زیان هستند یا قربانی، مجبورند قاعده معقولی را انتخاب کنند که مطالبات قربانی علیه عامل را به موقعیتی محدود کند که عامل، فعالیتی انتخاب کرده که نشان‌دهنده قبول مسئولیت در قبال رفاه قربانی است. بنابراین، معیار تشخیص وجود یا عدم وجود وظیفه در نظر گرفتن رفاه دیگران توسط عامل، انتخاب او برای درگیر شدن در فعالیتی است که بر رفاه دیگران تأثیر می‌گذارد. این انتخاب نشان می‌دهد که عامل به‌طور داوطلبانه خود را در وضعیتی قرار داده است که استقرار تعهد به در نظر گرفتن رفاه دیگران را بر او ایجاب می‌کند (Cardi & Green, 2008, p. 81).

۳.۱.۳. انواع تقصیر و وظیفه از دیدگاه قاعده طلایی

برای تفکیک تقصیر طبق قاعده طلایی باید میان فعالیت‌هایی که عامل انتخاب می‌کند تا برای دیگران ایجاد خطر کند، با انتخاب فعالیت‌هایی که برای دیگران خطری ندارد، تفاوت قائل شد. وقتی عامل به فعالیتی می‌پردازد که منشأ خطر است و خطر بدون انتخاب او ایجاد نمی‌شود، تعهد عامل برای در نظر گرفتن رفاه دیگران ناشی از ایجاد خطر است؛ زیرا عامل وضعیت دیگران را با انتخاب آن فعالیت، تغییر داده است. عمل ایجاد خطر نشان می‌دهد که عامل این وظیفه را برای خود ایجاد کرده است که به‌طور داوطلبانه به منافع دیگران فکر کند، اما اگر عامل منشأ خطر نباشد و خطر از منشأ دیگری حادث شود، وظیفه عامل برای در نظر گرفتن رفاه دیگران، مشروط به درگیر شدن در فعالیتی است که عامل می‌داند که قربانی برای رفع خطر به او وابسته است و با این علم در فعالیت شرکت می‌کند. در این نوع تقصیر، دادگاه باید دو موضوع را احراز کند. ۱. آیا

فعالیتی که عامل انتخاب کرده متضمن تعهد در نظر گرفتن رفاه قربانی است یا خیر و ۲. آیا خطری که قربانی با آن مواجه است، در محدوده خطری است که عامل غیرنگر باید آن را در نظر بگیرد یا خیر؟ برای مثال، مسئول دانستن یا ندانستن اشخاص مشهوری که با در اختیار قرار دادن تصویر، اعتبار و شهرت تجاری خود در فعالیت تبلیغاتی شرکت می‌کنند و موجب تأیید، تضمین کالا یا خدمات و ترغیب مخاطبان به خرید و استفاده از آن می‌شوند و از این طریق به مصرف‌کنندگان خسارتی وارد می‌شود، منوط به درگیر شدن در فعالیت تبلیغاتی است که به دلیل شهرت تأییدشده و تخصص آن‌ها در آن زمینه خاص، مستلزم در نظر گرفتن رفاه و امنیت مصرف‌کنندگان کالا و خدمات تبلیغاتی است؛ به‌طوری‌که در صورت عدم توجه به رفاه مصرف‌کننده، به دلیل ایجاد ظاهر قابل اعتماد از فعالیت تبلیغاتی برای مصرف‌کننده، در ورود خسارت به آن‌ها مسئول تلقی خواهند شد (میرشکاری و ملکی، ۱۴۰۰، صص. ۱۷-۱۸).

۴.۱.۳. محدوده وظیفه در نظر گرفتن رفاه دیگران

برخی برای مشخص شدن محدوده وظیفه عامل برای در نظر گرفتن رفاه دیگران، بر رابطه میان رفتار عامل و خسارت قربانی تأکید می‌کنند (Coleman, 1992, p. 32)، اما برای اینکه بدانیم طبق قاعده طلایی، چه رابطه‌ای به‌طور هنجاری مبنای مسئولیت است، باید به دنبال درک رابطه میان رفتار عامل با تصمیمی باشیم که هر عامل معقولی در شرایط وقوع خسارت می‌گیرد؛ زیرا درک رابطه میان رفتار عامل و آسیب قربانی تنها با ارزیابی طیف ملاحظاتی که انسان معقول و متعارف هنگام تصمیم‌گیری درباره چگونگی رفتار در ذهن دارد و اینکه آیا عامل آن ملاحظات را در نظر گرفته است تا از آسیب به قربانی اجتناب کند، امکان‌پذیر است (Goldberg, 2003, p. 39). پس مسئله اصلی در تعیین محدوده وظیفه این است که آیا شرایطی که رفتار عامل را به آسیب قربانی ارتباط می‌دهد، جزو شرایطی است که انسان معقول آن را در نظر می‌گیرد یا خیر؛ به‌طوری‌که اگر آن شرایط به تصمیمات عامل ارتباطی نداشت یا فراتر از توانایی او برای درک و ارزیابی بود، عامل دیگر مسئول نباشد؛ زیرا جزو شرایطی هستند که انسان معقول تعهد به غیرنگر بودن را در آن شرایط نادیده می‌گیرد. بنابراین، عامل باید بیشتر شرایطی را در نظر بگیرد که تصمیمات او را به خسارت قربانی مرتبط می‌کند و شرایطی را نادیده بگیرد که انسان معقول از آن چشم‌پوشی می‌کند.

در واقع، عامل اخلاقی^۱ به کسی گفته می‌شود که با تصمیم‌گیری‌های متفاوت، توانایی ایجاد تغییر در زندگی دیگران را دارد. مفهوم عامل اخلاقی عنصر تعیین‌کننده برای مسئولیت در قبال رفاه دیگران است. اینکه طبق قاعده طلایی خسارت قربانی باید در محدوده عاملیت اخلاقی باشد تا موجب مسئولیت شود، بیان‌کننده محدود کردن مسئولیت فردی برای حفظ انسجام اجتماعی است؛ زیرا حتی زمانی که عامل موظف است تا رفاه دیگران را در نظر بگیرد، ممکن است به دلیل محدودیت‌هایی مانند عدم قطعیت امور، عقلانیت و توانایی محدود در کسب، تلفیق و ارزیابی اطلاعات نتواند به‌طور واقعی تأثیر تصمیم خود را بر رفاه دیگران بداند؛ به‌طوری‌که قانون هم درک می‌کند که ممکن است انتخاب‌های اشتباه نیز معقول باشند (Wright, 1987, p. 55). بنابراین، همان‌طور که «نظریه رفتار غیرنکر» ضرورت هنجاری در نظر گرفتن خیر و رفاه دیگران را شناسایی می‌کند، ضرورت هنجاری عدم تحمیل انتظارات بیش از ظرفیت و توان انسان معقول را نیز شناسایی می‌کند؛ زیرا در این موارد، عامل فرصت کافی برای جبران و مقابله با زیان را بدون محدودیت غیرموجه در آزادی عملش ندارد (Simon, 1957, p. 99). از سویی عامل می‌تواند هنگام تصمیم‌گیری، فرضیات معقولی درباره اقدامات احتیاطی دیگران برای جلوگیری از آسیب و محافظت از خود داشته باشد؛ به‌طوری‌که عدم موفقیت او در محافظت از دیگران، منشأ مسئولیتش نباشد؛ البته عامل غیرنکر باید درک و شناخت معقولی از طبیعت انسان داشته باشد تا بداند چه زمانی احتمالاً زیان‌دیده از خود محافظت نمی‌کند و او مجبور است اقدامات احتیاطی خود را برای محافظت از او پیش‌بینی کند (Grady, 1984, p. 363).

۲.۳. تأثیر قاعده طلایی در قالب «نظریه رفتار غیرنکر» بر نظام مسئولیت محض

در این قسمت، ابتدا به دلایل توجیهی که نظریه‌پردازان برای وجود نظام مسئولیت محض به‌عنوان تکمیل‌کننده نظام تقصیر مطرح کرده‌اند، خواهیم پرداخت و سپس نتایج اعمال قاعده طلایی در قالب «نظریه رفتار غیرنکر» را بر موضوعاتی که مسئولیت محض قابل اعمال است، بررسی

1. Moral Agency

۲. دعوای Sinram v. Pennsylvania Ry. Co (1932)، در این پرونده متهم حق داشت فرض کند که صاحب اسکله از وجود نفت سوخت‌گیری در کشتی و احتمال خطر آتش سوزی آگاه است و اقدامات احتیاطی لازم را در مواجهه نشت نفت در اسکله انجام خواهد داد.

خواهیم کرد.

۱.۲.۳. دلایل توجیهی وجود نظام مسئولیت محض

مسئولیت محض به دلیل اینکه مسئولیت مبتنی بر ایجاد خسارت است تا ارتکاب تقصیر، به عنوان نظام جایگزین و تکمیل‌کننده نظام تقصیر شمرده می‌شود و نظریه پردازان توجیهاتی را برای آن و لزوم وجود نظام مختلط در مسئولیت مدنی بیان کرده‌اند؛ از جمله ریپستین که مسئولیت محض را در فعالیت‌های «فوق العاده خطرناک» قابل اعمال می‌داند؛ زیرا معتقد است در این نوع فعالیت‌ها، منافع ایمنی افراد بر منافع آزادی آن‌ها اولویت دارد (Ripstein, 1999, p. 200). نظریه پردازان اقتصادی نیز بر این باورند که نظام مسئولیت محض پاسخ‌گوی تصمیمات نامعقول در سطح فعالیت است و نظام تقصیر در این موارد قابل اعمال نیست (Weinrib, 1995, p. 90). طرفداران نظریه خطر متقابل معتقدند که نظام تقصیر در خطرهای متقابلی که افراد به یکدیگر تحمیل می‌کنند، قابل اعمال است، اما مسئولیت محض برای زمانی است که خطر متقابل نباشد؛ زیرا منصفانه نیست که به فردی اجازه دهیم رفاه دیگری را تحت کنترل خود درآورد درحالی‌که دیگری هیچ کنترلی بر رفاه او که خطر را تحمیل می‌کند، ندارد (Fletcher, 1972, p. 85). طرفداران نظریه دلیل اثباتی معتقدند که مسئولیت محض، این احتمال را که شاکی به دلیل هزینه اثبات تقصیر خوانده، از پیگیری دعوی منصرف شود، کاهش می‌دهد (Geistfeld, 2008, p. 62). طرفداران نظریه انتشار ضرر یا نظریه مسئولیت سازمانی معتقدند مسئولیت محض بر اساس انصاف بین کسانی برقرار می‌شود که به دلیل زیان اشخاص دیگر، از فعالیت سازمانی منتفع شده‌اند (Keating, 2004, p. 12). بنابراین، از میان نظریات ارائه شده برای توجیه مسئولیت محض، مشخص می‌شود که این مسئولیت در فعالیت «فوق العاده خطرناک» یا تصمیمات نامعقول در مورد سطح فعالیت قابل اعمال است.

۲.۲.۳. نتایج اعمال قاعده طلایی در قالب «نظریه رفتار غیرنکر» بر موضوعات مسئولیت محض

همان‌طور که می‌دانیم، مسئولیت محض تنها بر مبنای وجود رابطه سببیت بین فعل زیان‌بار عامل و خسارت وارده بر زیان‌دیده قابل اعمال است. در سنت ارسطویی، هنگامی بین فعل زیان‌بار و ضرر رابطه سببیت وجود دارد که انسان (علت فاعلی) در انجام دادن آن کار مختار باشد. بر

اساس «نظریه عمل ارادی ارسطو»^۱، هنگامی انسان در کاری مختار شمرده می‌شود که آن را به‌طور ارادی انجام داده باشد؛ یعنی انسان از طریق عقل، گزینه‌هایی را که می‌تواند طبق آن عمل کند، بشناسد و از طریق اراده بین آن‌ها دست به انتخاب بزند (ارسطو، ۱۳۸۱، ص. ۱۱۰)؛ البته میان مفهوم رابطه سببیت در سنت ارسطویی با مفهوم آن در دیدگاه بعضی نظریه‌پردازان معاصر^۲ مسئولیت مدنی، تفاوت وجود دارد؛ به‌طوری‌که طبق دیدگاه نظریه‌پردازان معاصر، رابطه سببیت چیزی غیر از اختیار است و هنگامی که ضرر ناشی از فعل زیان‌بار باشد، میان فعل و ضرر رابطه سببیت وجود دارد؛ خواه عامل زیان اراده داشته باشد خواه نداشته باشد (گاردی، ۱۳۷۳، ص. ۵۶). آن‌ها برای مشخص شدن اینکه چه شرطی، شرط لازم برای انتساب رابطه سببیت و احراز مسئولیت محض است، از معیار «اگر... نبود»^۳ استفاده می‌کنند و می‌پرسند «اگر رفتار زیان‌بار عامل نبود، آیا باز هم به زیان‌دیده خسارت وارد می‌شد؟»، اما به دلیل اینکه این معیار، هنجاری و به‌جای پرسش از «چه چیزی روی می‌داد» از «چه چیزی روی داده است» می‌پرسد و در مواردی که دو یا چند سبب، علت ورود خسارت هستند، کارایی لازم را ندارد، برخی نظریه‌پردازان به‌جای آن، اعمال معیار واقعی عرف را پیشنهاد می‌دهند و هرگونه انحراف از جریان عادی و طبیعی امور را برای احراز رابطه سببیت و مسئولیت محض کافی می‌دانند (بادینی، ۱۳۹۴، صص. ۹۷-۲۲۰). در واقع، چه آنجا که ارسطو برای احراز رابطه سببیت به مختار بودن انسان استناد می‌کند و چه آنجا که نظریه‌پردازان معاصر از عرف برای احراز رابطه سببیت استفاده می‌کنند، می‌توان از تأثیر قاعده طلایی در احراز یا عدم احراز رابطه سببیت متعاقب آن از لزوم اعمال یا عدم اعمال مسئولیت محض بحث کرد؛ زیرا معیار ارسطو به مفهوم عاملیت اخلاقی (یعنی توانایی ایجاد تغییر در زندگی دیگران با تصمیم‌گیری متفاوت) اشاره دارد که عنصر تعیین‌کننده برای احراز مسئولیت طبق قاعده طلایی و «نظریه رفتار غیرنگر» است و معیار عرفی رابطه سببیت نظریه‌پردازان معاصر هم به فهم عرفی ناشی از اعمال قاعده طلایی اشاره دارد؛ زیرا فهم عرفی تنها دریافت حسی از امور واقع نیست، بلکه درجه‌ای از ارزیابی و تحلیل اطلاعات با استفاده از عناصر قاعده طلایی (یعنی

1. Aristotle's Theory Of Voluntary Action

۲. مانند مولینا، پوفندرف و توماسیوس که معتقدند رابطه سببیت باید مبنای الزام واردکننده زیان به جبران خسارت باشد و همه باید در مقابل خسارت ناشی از فعل دیگران حمایت شوند (بادینی، ۱۳۹۴، ص. ۲۱۵).

3. But For Test

آگاهی، تخیل، سازگاری و رفتار کردن) است (Reid, 2002, p. 424). حال برای روشن شدن مطلب از تأثیر قاعده طلایی در قالب «نظریه رفتار غیرنگر» بر موضوعات مسئولیت محض بحث می‌کنیم. همان‌طور که در مبحث پیش اشاره شد، مسئولیت محض در فعالیت «فوق‌العاده خطرناک» و در تصمیمات نامعقول در مورد سطح فعالیت، قابل اعمال است. فعالیت «فوق‌العاده خطرناک» فعالیتی است که خطر آن با وجود دقت و مراقبت معقول از طرف عامل، از بین نمی‌رود و همچنان وجود دارد مانند خطر انفجار که عامل هر چقدر در اجرای آن دقت کند، باز خطر آسیب وجود دارد. تصمیمات نامعقول در مورد سطح فعالیت نیز به تصمیماتی گفته می‌شود که فعالیت در دفعات نامعقول، در مکان و زمان یا روش نامعقول باعث خطر نامشروع می‌شود مانند حمل مواد خطرناک با کامیون از مناطق شهری و هنگام شلوغی در صورتی که بتوان آن را بدون خطر از طریق راه‌آهن حمل کرد (Gerhart, 2010, p. 189). اعمال قاعده طلایی در قالب «نظریه رفتار غیرنگر» بر فعالیت‌های «فوق‌العاده خطرناک»، باعث می‌شود تا تحمیل مسئولیت بر عاملی که دقت و مراقبت معقول را انجام داده، اما با وجود این، خطر به وقوع پیوسته است، ناروا باشد؛ زیرا احراز رابطه سببیت بین فعل عامل و خسارت به‌بارآمده با توجه به اینکه عامل بر خطر هیچ کنترلی نداشته است و خطر را نمی‌توان به انتخاب او نسبت داد، دشوار است و تحمیل مسئولیت با استقلال و عاملیت اخلاقی او مغایرت دارد. این در حالی است که در «نظریه رفتار غیرنگر»، مفهوم عامل اخلاقی که بتواند با تصمیم‌گیری‌های متفاوت، در زندگی دیگران تغییر ایجاد کند، عنصر تعیین‌کننده برای احراز مسئولیت در قبال رفاه دیگران است. در واقع، مسئول شناختن چنین عاملی تنها به این دلیل که عملی انجام داده، به‌منزله محکوم کردن وی به سکون و انفعال است. منفعت و انسجام اجتماعی تنها در حمایت از زیان‌دیده نیست. تأمین آزادی عمل عامل نیز خود دارای فایده اجتماعی ارزشمندی است. چرا ما باید در این وضعیت که خسارت، موضوعی اتفاقی و رفتار هر دو طرف سرزنش‌ناپذیر است، عامل را مسئول بدانیم. درست است که اعمال مسئولیت محض در برابر انتفاع عامل از عمل به مبنای انصاف و اخلاق نزدیک‌تر است و چنین حکم می‌کند که کسی که از منافع فعالیتی بهره‌مند می‌شود، خطرات ناشی از آن را نیز بر عهده بگیرد، اما در عین حال، این اقتضا را نیز دارد که کسی که در حد توان به رفاه خود و دیگران توجه کرده و رفتارش معقول و سرزنش‌ناپذیر است، ملزم به جبران خسارت نشود و ما به‌جای یک بدبخت، دو بدبخت نداشته باشیم (بادینی، ۱۳۹۴، صص. ۲۷۵-۲۷۶). در خصوص تصمیمات غیرمعقول در مورد سطح

فعالیت نیز اعمال قاعده طلایی در قالب «نظریه رفتار غیرنگر» باعث می‌شود تا متوجه شویم عاملی که نتوانسته است درباره زمان، مکان، شیوه یا تعداد دفعات فعالیت تصمیم معقول بگیرد، در واقع نتوانسته است درباره رفاه و منافع دیگران به شیوه مناسب فکر کند و باید مسئولیت ناشی از این تصمیم اشتباه را بر عهده بگیرد. این عامل درست مانند عاملی است که در نظام تقصیر، نتوانسته است طیف مناسبی از ملاحظات و مراقبت‌هایی را که انسان معقول و متعارف در انتخاب فعالیت و تأثیر آن بر دیگران در نظر می‌گیرد، مدنظر قرار دهد. با این تفاسیر، اعمال قاعده طلایی در قالب «نظریه رفتار غیرنگر»، وجود نظام مسئولیت محض را در تصمیمات نامعقول در مورد سطح فعالیت، توجیه‌ناپذیر و غیرضروری می‌کند؛ زیرا طبق این قاعده، نظام تقصیر کاملاً قادر به مسئول دانستن عامل برای خسارات ناشی از این نوع فعالیت‌هاست و حذف تقصیر و اعمال مسئولیت محض در این موارد، باعث رواج بی‌احتیاطی در بین مردم می‌شود؛ زیرا درست است که تقصیر در خصوص تصمیمات نامعقول عامل درباره اندازه مراقبت و دقت در نظر گرفتن تأثیر عمل بر رفاه دیگران است، اما تصمیمات عامل در مورد سطح فعالیت نیز می‌تواند بر رفاه دیگران تأثیر بگذارد؛ به‌طوری‌که عامل ممکن است مراقبت معقول را اعمال کند، اما با فعالیت در دفعات نامعقول، روش یا زمان و مکان نامناسب، خطر نامشروعی را به دیگران تحمیل کند (Hylton, 2001, p. 54). تحلیلگران اقتصادی که قاعده تقصیر را برای تحمیل مسئولیت در خصوص تصمیمات نامعقول در مورد سطح فعالیت کافی نمی‌دانند، در واقع، قدرت مفهوم «نامعقول بودن» را در نظام تقصیر درک نکرده‌اند. تصمیمات در مورد سطح فعالیت در معرض همان تحلیلی است که دادگاه هنگام ارزیابی تصمیمات مراقبتی عامل در نظام تقصیر از آن استفاده می‌کند؛ زیرا در این مواقع نیز عامل دست‌کم با دو انتخاب برای فعالیت مواجه است که طبق تحلیل مقایسه‌ای هزینه-فایده، یکی معقول‌تر از دیگری است و با کمترین خطر اجتماعی به اهداف عامل منجر می‌شود. میزان مناسب دقت و مراقبت عامل، به تصمیم او در مورد سطح فعالیت بستگی دارد و این دو از نظر مفهومی یکسان هستند (Donohue, 1989, p. 102). کسانی که معیار تقصیر را در این نوع فعالیت‌ها کافی نمی‌دانند، در واقع فکر می‌کنند یکی از مزایای ایجاد مسئولیت محض، وادار کردن عامل برای سرمایه‌گذاری در اطلاعاتی است که برای کاهش زیان اهمیت دارد (Abraham, 2002, p. 165) درحالی‌که اثبات شده است که معیار تقصیر برای تحمیل مسئولیت به عاملی که نتوانسته

است اطلاعاتی را که به‌طور معقول در دسترس است، کسب کند، انعطاف‌پذیری کافی دارد؛ زیرا ماهیت معیار معقول بودن این است که عامل افزون‌بر خود، مراقب رفاه و منافع دیگران، در زمانی که خطری را ایجاد کرده است یا به‌واسطه درگیر شدن در فعالیتی که بر رفاه دیگران تأثیر می‌گذارد، باشد (Shavell, 1992, p. 265). برای مثال، در مسئولیت مدنی کالا، تحمیل مسئولیت به عاملی که نتوانسته است برای کاهش هزینه‌های حوادث، اطلاعاتی را کسب و منتشر کند، در قالب مسئولیت محض اتفاق می‌افتد. توجیه ارائه‌شده این است که تولیدکنندگان کالا به دلیل کسب سود و دسترسی به اطلاعات، در موقعیتی قرار دارند که ارزان‌ترین پیشگیری‌کننده هزینه حوادث شمرده می‌شوند. بنابراین، در برابر مصرف‌کنندگان دارای مسئولیت محض هستند. این در حالی است که مسئولیت تولیدکنندگان در بررسی، هشدار و نقص در طراحی کالا به این مسئله برمی‌گردد که آیا تصمیمات آنان معقول بوده است و هنگام تصمیم‌گیری به‌طور مناسب به رفاه مصرف‌کنندگان توجه داشته‌اند یا خیر که این با مفهوم تقصیر سازگار است تا مسئولیت محض (Calabresi & Hirschhoff, 1972, p. 81). بنابراین، قاعده طلایی در قالب «نظریه رفتار غیرنگر» از دو گزاره کلی حمایت می‌کند. ۱. تصمیمات نامعقول در مورد سطح فعالیت که عامل را در معرض مسئولیت قرار می‌دهد، از طریق نظام تقصیر توجیه‌پذیر است نه نظام مسئولیت محض و ۲. عامل به دلیل مراقبت و تصمیم‌گیری معقول در مورد سطح فعالیت با وجود «فوق‌العاده بودن خطر»، نباید مسئول باشد و این با قاعده طلایی ناسازگار است؛ زیرا

اولاً، بیشتر تصمیماتی که در خصوص سطح فعالیت گرفته می‌شود، نباید منشأ مسئولیت باشد. برای مثال، شخصی که در دفعات متعدد رانندگی می‌کند، مسئول تصادف اتفاقی در یکی از این دفعات نیست. آنچه برای احراز مسئولیت در این مواقع مهم است، چگونگی تصمیم‌گیری راننده است که باید منطبق با ارزش‌های اجتماعی مورد تأیید جامعه باشد و آن تصمیمی است که منطبق با قاعده طلایی و «نظریه رفتار غیرنگر» است.

ثانیاً، نظام مسئولیت مدنی برای جبران همه خسارت‌ها طراحی نشده است تا اعمال مسئولیت محض در کنار تقصیر توجیه‌پذیر باشد، بلکه برای جبران خسارات غیرمعقول یعنی خساراتی که بتوان با تلاش معقول انسان کنترل کرد، طراحی شده است (Gerhart, 2010, p. 198). بنابراین، تحمیل مسئولیت محض در فعالیت‌های «فوق‌العاده خطرناک» هنگامی که عامل تصمیم معقولی گرفته و رفاه دیگران را در طرح و اولویت خود گنجانده است، با قاعده طلایی

مغایرت دارد، زیرا دلیلی وجود ندارد که از عامل بخواهیم رفاه دیگران را بیشتر در نظر بگیرد. تحمیل مسئولیت هیچ تأثیر مثبتی بر رفتار او ندارد و تنها باعث می‌شود از فعالیت‌هایی که به نفع جامعه است، خودداری کند و مسئول شرایطی باشد که نمی‌تواند در آن عاملیت اخلاقی مؤثری داشته باشد. اعمال مسئولیت محض در این مواقع، هزینه خسارت را درون‌سازی و مالیات بر فعالیت وضع می‌کند، اما باعث نمی‌شود شخص به دقت بیشتر از آنچه در شرایط معقول دارد، ترغیب شود (Epstein, 1974, p.16). هدف نظام مسئولیت مدنی اصلاح رفتار انسان است که این اصلاح با اعمال قاعده طلایی صورت می‌گیرد، اما هنگامی که نتوان خسارت را به رفتار انسان منتسب کرد، تحمیل مسئولیت، عامل را مسئول خطرهایی می‌کند که اتفاقی بوده و به نیروی طبیعت مربوط است.

ثالثاً، معیار معقولیت این قابلیت را دارد تا هزینه اطلاعات غیرضروری برای اثبات تقصیر را کاهش دهد و ایراد وارده بر حذف نظام مسئولیت محض و ضرورت اثبات تقصیر را از طرف قربانی که عمدتاً از نظر دسترسی به اطلاعات و موقعیت اجتماعی ضعیف‌تر از عامل زیان است، برطرف کند؛ زیرا همان‌طور که گفتیم، خسارات موضوع نظام مسئولیت محض، در اصل خساراتی هستند که اگر عامل زیان تصمیمات معقول در مورد سطح فعالیت می‌گرفت، اتفاق نمی‌افتاد. از این‌رو دادگاه می‌تواند با استناد به اصل «وقوع حادثه، دلالت بر تقصیر دارد»، زیان‌دیده را از اثبات تقصیر معاف کند و مسئولیت اثبات معقول بودن تصمیم و فعالیت را بر عهده عامل زیان که از موقعیت اجتماعی و اقتصادی قوی‌تری نسبت به قربانی برخوردار است، بگذارد. از سوی دیگر، دادگاه می‌تواند عدم رعایت معیار و ضوابطی را که توسط صاحب حرف و مشاغل تعیین می‌شود، دلیلی بر اثبات تقصیر تولیدکننده بداند و مصرف‌کنندگان را از ارائه دلایل اثباتی معاف کند.

رابعاً، در مسئولیت مدنی، خسارتی که به زیان‌دیده وارد می‌شود، هیچ خطری برای جامعه ایجاد نمی‌کند تا با این استدلال اعمال مسئولیت محض را باعث انسجام اجتماعی بدانیم و از حذف تقصیر حمایت کنیم. منفعت و انسجام اجتماعی تنها در حمایت از زیان‌دیده نیست؛ تأمین آزادی عمل عامل نیز دارای فایده اجتماعی ارزشمند است؛ به‌طوری‌که خود زیان‌دیده در پس پرده جهل، آنجا که نمی‌داند در عالم واقع زیان‌دیده است یا عامل زیان، از آزادی عمل خود

برای فعالیت در جامعه حمایت می‌کند و مخالفت خود را با اعمال مسئولیت محض در فعالیت‌هایی که او به‌طور معقول رفاه خود و دیگری را در نظر گرفته، اما خسارت به‌طور اتفاقی رخ داده است، اعلام می‌کند.

نتیجه‌گیری

قاعده طلایی یکی از قواعد بنیادین اخلاق است که به دلیل ارزش بالا و پذیرش گسترده آن در طول ادوار و ادیان مختلف، طلایی نامیده شده است و اعمال آن در زندگی بشر به‌عنوان عادت شمرده می‌شود. از این رو قاعدتاً بر نظام حقوقی حاکم بر زندگی جوامع بشری نیز تأثیر گذاشته که نیازمند بررسی و کشف است. یکی از رشته‌های حقوق که قاعده طلایی در آن تأثیر بسزایی دارد، حقوق مسئولیت مدنی است؛ زیرا عامل زیان هنگام تصمیم‌گیری و اقدام علیه زیان دیده، می‌تواند با استفاده از قاعده طلایی، خود را جای قربانی قرار دهد و از خود بپرسد که آیا اگر او جای قربانی بود، می‌پسندید که با او رفتاری که مورد نظرش است، انجام شود و بدین واسطه از رفتار مضر نسبت به قربانی اجتناب کند، اما مسئله این است که قاعده طلایی چگونه در حقوق مسئولیت مدنی اعمال می‌شود و چه تأثیری بر آن می‌گذارد؟ قاعده طلایی اخلاقی در حقوق مسئولیت مدنی در قالب «نظریه رفتار غیرنگر» اعمال می‌شود؛ زیرا اساس و مبنای مسئولیت عامل زیان طبق این نظریه، عدم توجه مناسب او نسبت به رفاه قربانی و توجهش به منافع شخصی خود است. همچنین، این نظریه مانند قاعده طلایی به‌جای رفتار، به فرایند تصمیم‌گیری عامل توجه می‌کند و از طریق تأثیرگذاری بر این فرایند، تعارضات و عدم هماهنگی بین طرح و اولویت‌های عامل و قربانی را به حداقل می‌رساند و کارایی، انصاف و ثبات را برای جامعه به ارمغان می‌آورد. «نظریه رفتار غیرنگر» در حقوق مسئولیت مدنی مانند قاعده طلایی در اخلاق از مفهوم امر مطلق کانت و حجاب جهل راولز استفاده می‌کند تا با حذف منافع شخصی و خودخواهی افراد، به رفتار منصفانه و بی‌طرفانه برسد. در واقع، به رفتاری که هرکس می‌پسندد در وضعیت مشابه با او انجام شود. قاعده طلایی در قالب «نظریه رفتار غیرنگر» در دو شاخه اصلی مسئولیت مدنی، یعنی نظام تقصیر و مسئولیت محض تأثیر می‌گذارد؛ به‌طوری‌که طبق «نظریه رفتار غیرنگر» قاضی برای احراز تقصیر عامل زیان باید دو موضوع را مشخص کند. ۱. وجود وظیفه در نظر گرفتن رفاه دیگران توسط عامل و ۲. تعیین دامنه این وظیفه. معیار قاضی برای احراز موضوع اول، انتخاب فعالیتی

توسط عامل است که نشان‌دهنده قبول مسئولیت او در قبال رفاه قربانی باشد؛ البته به فراخور نوع فعالیت انتخابی عامل، تقصیر نیز طبق «نظریه رفتار غیرنگر» به دو نوع تقسیم می‌شود. در نوع اول، تقصیر به واسطه اینکه عامل خود منشأ خطر است، به طور داوطلبانه می‌پذیرد که وظیفه داشته باشد تا به رفاه دیگران توجه کند، اما در نوع دوم تقصیر، منشأ خطر، عامل نیست. از این رو وظیفه او برای در نظر گرفتن رفاه دیگران، مشروط به علم او به این موضوع است که قربانی برای رفع خطر به فعالیت او نیاز دارد و با این علم، در فعالیت شرکت می‌کند. معیار قاضی برای تعیین دامنه وظیفه در نظر گرفتن رفاه دیگران نیز مفهوم عاملیت اخلاقی است. طبق این مفهوم، عامل باید بتواند با تصمیم‌گیری متفاوت، تغییرات مثبتی در زندگی دیگران ایجاد کند؛ به طوری که عدم توانایی عامل در ایجاد تغییر، او را از مسئولیت می‌رهاند، اما تأثیر قاعده طلایی در قالب «نظریه رفتار غیرنگر» در نظام مسئولیت محض بیشتر است؛ زیرا اعمال آن در فعالیت‌های فوق‌العاده خطرناکی که عامل، دقت و مراقبت معقول و توجه مناسب را به رفاه خود و دیگران داشته است، باعث می‌شود تا او مسئول خسارات به بارآمده نباشد؛ زیرا می‌توان این گونه خسارات را به طبیعت امور نسبت داد و انتساب رابطه سببیت در این موارد، مغایر مفهوم عاملیت اخلاقی قاعده طلایی است؛ زیرا عامل قادر به تصمیم‌گیری متفاوت در راستای ایجاد تغییر مثبت به نفع دیگران نیست. بنابراین، طبق قاعده طلایی «فعالیت فوق‌العاده خطرناک» نه طبق نظام تقصیر و نه طبق مسئولیت محض، موجب مسئولیت برای افراد نمی‌شود؛ زیرا هر شخصی در موقعیت عامل زیان، نمی‌پسندد در جایی که خطر به فعالیت او ارتباطی ندارد، مسئول باشد. همچنین، انتفاع معقول اشخاص از فعالیت‌های خود، جزو حقوق طبیعی آن‌ها شمرده می‌شود، اما اعمال قاعده طلایی در تصمیمات نامعقول در مورد سطح فعالیت موجب می‌شود تا نظام تقصیر جایگزین نظام مسئولیت محض شود؛ زیرا اولاً، عامل زیان مانند نظام تقصیر دست‌کم با دو انتخاب مواجه است که با استفاده از تحلیل مقایسه‌ای هزینه-فایده می‌تواند یکی را معقول‌تر از دیگری تشخیص دهد. ثانیاً، بیشتر تصمیمات نامعقول در مورد سطح فعالیت، از نظر ارزش‌های اجتماعی منشأ مسئولیت نیستند و آنچه برای تحمیل مسئولیت اهمیت دارد، چگونگی تصمیم‌گیری عامل است تا شیوه اجرای او. ثالثاً، نظام مسئولیت مدنی برای جبران همه خسارت‌ها طراحی نشده است تا وجود مسئولیت محض در کنار تقصیر توجیه شود، بلکه برای جبران خسارت‌های نامعقولی طراحی شده است که بتوان با تلاش

معقول انسان آن را کنترل کرد. رابعاً، اعمال معیار معقولیت، هزینه اثبات تقصیر را با حذف نظام مسئولیت محض کاهش می‌دهد؛ زیرا خسارت‌های موضوع نظام مسئولیت محض، در اصل خسارت‌هایی هستند که اگر عامل زیان تصمیم معقول می‌گرفت و رفاه دیگران را در رفاه خود می‌گنجاند، اتفاق نمی‌افتادند. بنابراین، وقوع خسارت، خود دلیلی بر تقصیر است و نیازی نیست تا زیان دیده ثابت کند که عامل زیان به رفاه او توجه نکرده و مرتکب تقصیر شده است. افزون‌براین، دادگاه‌ها می‌توانند عدم رعایت معیارهای پیش‌بینی شده از طرف صاحبان حرف و مشاغل را فرض بر تقصیر تولیدکنندگان و عرضه‌کنندگان کالا و خدمات بدانند.

منابع

- ۱) قرآن کریم.
 - ۲) امام علی (علیه السلام). نهج البلاغه (محمد دشتی، مترجم). مشهد: آستان قدس رضوی.
 - ۳) ارسطو (۱۳۸۱). اخلاق نیکوماخس (دکتر سیدابوالقاسم پورحسینی، مترجم) (جلد اول). تهران: دانشگاه تهران.
 - ۴) بادینی، حسن (۱۳۸۹). نگرشی انتقادی به معیار انسان معقول و متعارف برای تشخیص تقصیر در مسئولیت مدنی. فصلنامه حقوق مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، شماره ۱، صص ۷۳-۹۳.
 - ۵) بادینی، حسن (۱۳۹۴). فلسفه مسئولیت مدنی. تهران: سهامی انتشار.
 - ۶) بشیریه، حسین (۱۳۸۲). دیباچه‌ای بر فلسفه عدالت. ماهنامه ناقد، شماره ۸۲، ص ۳۳.
 - ۷) بلانچارد، کنت (۱۳۸۴). قدرت مدیریت اخلاقی (بهزاد رمضانی، مترجم). تهران: گندمان.
 - ۸) جعفری تبار، حسن (۱۳۹۶). مسئولیت مدنی کالا. تهران: نگاه معاصر.
 - ۹) دهقانی، محمد (۱۳۸۶). روان‌شناسی دین. تهران: رشد.
 - ۱۰) روشنرگر، محمدضیا (۱۳۹۸). نسبت مفهوم طبیعت با ایده جهان نزد ایمانوئل کانت. تهران: دانشگاه تهران.
 - ۱۱) کریمی لاسکی، محمد و فرامرز قراملکی، احد (۱۳۹۴). تحلیل مفهومی و گزاره‌ای قاعده زرین اخلاق. پژوهش‌نامه اخلاق، شماره ۲۸، صص ۷۵-۹۸.
 - ۱۲) گاردی، ژل (۱۳۷۳). حقوق، منطق و معرفت‌شناسی (دکتر حسن حبیبی، مترجم). تهران: اطلاعات.
 - ۱۳) میرشکاری، عباس و ملکی، نفیسه (۱۴۰۱). مسئولیت مدنی اشخاص مشهور در تأیید کالاهای خدمات. پژوهش‌نامه حقوق اسلامی، سال ۲۳، شماره ۲، صص ۱۷-۱۸.
- doi:10.30497/law.2022.242216.3150
- ۱۴) نیشابوری، مسلم بن حجاج (۱۳۳۴). صحیح مسلم (جلد ۲). استانبول: دارالطباعه العامره.
 - 15) Abraham, K. (2002). The Forms and Functions of Tort Law, New York: Foundation Press.
 - 16) Aquinas, T. (1994). Truth (Quaestiones disputatae de veritate English), Vol. II Questions X-XX, Translated by James V. McGlynn, Indianapolis, Indiana.
 - 17) Calabresi, G & Hirschhoff, J (1972). "Toward a Test for Strict Liability in Torts", The Yale law Journal, Vol 50, pp 1055-1085.
 - 18) Campodonico, A. (2013). 'How to Read Today Natural Law in Aquinas New Blackfriars 4:PP 716-32.
 - 19) Cardi, W & Green, M. (2008). "Duty Wars", Southern California Law Review, Vol 81, pp 671-734.
 - 20) Coleman, J. (1992). Risk and Wrongs, New York: Cambridge University Press.

- 21) Donohue, J. (1989). The Law and Economics of Tort Law: The Profound Revolution, Harvard law Review, Vol 102, pp 1047-1073.
- 22) Duxbury, N. (2009). Golden rule reasoning, moral judgment, and law. Notre Dame Law Review, 84, 1529-1605.
- 23) Epstein, R. (1974). "Defenses and Subsequent Pleas in a System of Strict Liability", The Journal of Legal Studies, Vol 3, pp 165-185.
- 24) Esper, D & Keating, G (2008). "Putting "Duty" In Its Place", University of Southern California Gould School of law, Vol 4, pp 90-110.
- 25) Fletcher, G. (1972). "Fairness & Utility in Tort Theory", Harvard law Review, Vol 85, pp 537-573.
- 26) Geistfeld, M. (2008). Tort Law Essentials, New York: Wolters Kluwer.
- 27) Gensler, H. (2009). Formal Ethics, London: Routledge.
- 28) Gensler, H. (2013). Ethics And The Golden Rule, London: Routledge.
- 29) Gerhart, P. (2010). Tort law and social morality, New York: Cambridge University Press.
- 30) Goldberg, J & Zipursky, B. (2001). "The Restatement (Third) and the Place of Duty in Negligence Law, Vanderbilt law Review, Vol 54, pp 658-678.
- 31) Goldberg, J. (2003). "Rethinking Injury and Proximate Cause", San Diego law Review, Vol 40, pp 1315-1343.
- 32) Gould, A. (1968). "Clarifying Singer's Golden Rule, Instituto de Investigaciones Filosoficas, Universidad Nacional Autonoma de Mexico, Vol 6, pp 95-101.
- 33) Grady, M. (1984). "Proximate Cause and the Law of Negligence", UCLA Law Review, Vol 50, pp 293-335.
- 34) Hall, P. M. (1994). Narrative and the Natural Law. An Interpretation of Thomistic Ethics. Notre Dame, Notre Dame University Press.
- 35) Hardin, G. (1985). Filters Against Folly, New York: Penguin Books.
- 36) Hare R.M. (1965). Freedom And Reason, New York: Oxford University Press.
- 37) Hertzler, J. O. (1934). "On Golden Rules" International Journal of Ethics, Vol 44: PP 418-436.
- 38) Hylton, K. (2001). "The Theory of Tort Doctrine and the Restatement (Third) of Torts", Boston University School law, Vol 54, pp 1-23.
- 39) Kant, I. (1785). Fundamental Principles of the Metaphysics of Morals, New York: Cambridge University Press.
- 40) Kant, I. (1956). Critique of Practical reason, New York: Lewis White. Beck, Bobbs-Merrill.
- 41) Kaplow, L & Shavell, S. (2002). Fairness Versus Welfare, Cambridge: Harvard University Press.
- 42) Keating, G. (2004). "Rawlsian Fairness and Regime Choice in the Tort Law of Accidents", Fordham Law Review, Vol 72, pp 1857-1921.
- 43) Kung, H. (1998). A Golden Ethic For Global Politics And Economics, New York: Oxford University Press.
- 44) Levmore, S. (1994). Foundations of Tort Law, New York: Foundation Press.
- 45) Neil, D. (2009). "Golden rule reasoning, moral judgment, and law, Notre Dame Law Review, Vol 84, pp 1529-1605.

- 46) Rawls, J. (1971). A Theory of Justice, Cambridge: Harvard University Press.
- 47) Reid, T. (2002). Essays on the Intellectual Powers of Man. Edinburgh: Edinburgh University.
- 48) Ripstein, A. (1999). Equality, Responsibility, and the Law, New York: Cambridge University Press.
- 49) Ripstein, R. (2004). "The Division of Responsibility and the Law of Tort", Fordham Law Review, Vol 72, pp1811-1844.
- 50) Shavell, S. (1992). "Liability and the Incentive to Obtain Information about Risk", The University of Chicago press, Vol 21, pp 259-270.
- 51) Simon, H. (1957). Models of Man: Social and Rational, New York: John Wiley and Sons inc.
- 52) Simoncelli, D. (2018). "From Natural Law To The Golden Rule: Aquinas Revisited", Ethics, Politics & Society Journal, Vol 30, pp261-275.
- 53) Singer, M. (2006). The Golden Rule, London: Routledge.
- 54) Wattles, J. (1996). The Golden Rule. New York: Oxford University Press.
- 55) Weinrib, E. (1995). The Idea of Private Law, New York: Harvard University Press.
- 56) Weiss, P. (1941). "The Golden Rule", The Journal of Philosophy, Vol 16, pp 421-430.
- 57) Wood, A. (2001). Basic Writings of Kant, New York: Modern Library.
- 58) Wright, R. (1987). "The Efficiency Theory of Causation and Responsibility: Unscientific Formalism and False Semantics", Chicago- Kant law Review, Vol 63, pp 553-578.

References

- 1) The Holy Quran [in Arabic].
- 2) Imām Ali (PBUH). Nahj al-Balāgha (Muḥammad Dashtī, translator). Mashhad: Āstān Qods Rażavi [in Persian].
- 3) Abraham, K. (2002). The Forms and Functions of Tort Law, New York: Foundation Press.
- 4) Aquinas, T. (1994). Truth (Quaestiones disputatae de veritate English), Vol. II Questions X-XX, Translated by James V. McGlynn, Indianapolis, Indiana.
- 5) Aristotle (1381 SH/2002). Aqlāq-e Nīkūmākūs [Nicomachean Ethics] (Dr. Seyyed Abūlqāsem Pūrhosseini, translator) (Volume 1). Tehrān: Dānešgāh-e Tehrān [in Persian].
- 6) Bādīnī, Ḥasan (1389 SH/2010). Negarishī Enteqādī be Meyār-e Ensān Ma'qūl va Mot'āref barāye Taškḥīṣ-e Taqṣīr dar Mas'ūliyat-e Madanī [A Critical Look at the Standard of the Reasonable and Ordinary Person in Determining Fault in Civil Liability]. Faṣḥnāmeḥ-ye Hoqūq [Law Quarterly], Majalle-ye Dānešgāh-e Hoqūq va 'Olūm-e Siāsī, 1, pp. 73-93 [in Persian].
- 7) Bādīnī, Ḥasan (1394 SH/2015). Falsafe-ye Mas'ūliyat-e Madanī [The Philosophy of Civil Liability]. Tehrān: Sahāmī Enteshār [in Persian].
- 8) Bāshīriye, Ḥoseyn (1382 SH/2003). Dibāche'ī bar Falsafe-ye 'Adālat [An Introduction to the Philosophy of Justice]. Māhname-ye Nāqd, 82, p. 33 [in Persian].
- 9) Blanchard, Kent (1384 SH/2005). Qodrat-e Modīriyat-e Aqlāqī [The Power of Ethical Management] (Behzād Ramezānī, translator). Tehrān: Gandomān [in Persian].
- 10) Calabresi, G & Hirschoff, J (1972). "Toward a Test for Strict Liability in Torts", The Yale law Journal, Vol 50, pp 1055-1085.
- 11) Campodonico, A. (2013). 'How to Read Today Natural Law in Aquinas New Blackfriars 4:PP 716-32.
- 12) Cardi, W & Green, M. (2008). "Duty Wars", Southern California Law Review, Vol 81, pp 671-734.
- 13) Coleman, J. (1992). Risk and Wrongs, New York: Cambridge University Press.
- 14) Dehqānī, Moḥammad (1386 SH/2007). Ravānšenāsī-ye Dīn [Psychology of Religion]. Tehrān: Roshd [in Persian].
- 15) Donohue, J. (1989). The Law and Economics of Tort Law: The Profound Revolution, Harvard law Review, Vol 102, pp 1047-1073.
- 16) Duxbury, N. (2009). Golden rule reasoning, moral judgment, and law. Notre Dame Law Review, 84, 1529-1605.
- 17) Epstein, R. (1974). "Defenses and Subsequent Pleas in a System of Strict Liability", The Journal of Legal Studies, Vol 3, pp 165-185.
- 18) Esper, D & Keating, G (2008). "Putting "Duty" In Its Place", University of Southern Clifornia Gould School of law, Vol 4, pp 90-110.
- 19) Fletcher, G. (1972). "Fairness & Utility in Tort Theory", Harvard law Review, Vol 85, pp 537-573.
- 20) Gārdī, Ž.L. (1373 SH/1994). Hoqūq, Mantegh va Ma'refat-šenāsī [Law, Logic,